

Paper ponpak

Duela hogeita bost urte Radio Euskadiko kazetari zoro batzuek (Felix Linaresek eta Kike Martinek) *Pompas de papel* izeneko saioari ekin zioten. Asmoa erraza zen: ordubetez liburuez eta liburuekin hitz egitea. Sortze elkarrizketa luzea-go eta umoretsuagoa izan omen zen, baina hori euren biografietan irakurriko duzue, ez dut nik esan dezakedan sekretutik gora ezer esango. Literatura zaletasunak batzen zituero ero haiek. Denetarik irakurtzen zuten orduan: eleberririk, ipuinak, poemak, komikiak... Hogeita bost urte geroago eta hogeita bost urte zaharrago (nekez onartuko badute ere) literaturak bidea urratu du eta adiskidetasun jitea eman die. Denetarik irakurtzen dute oraindik ere, bide batez. Hainbeste urte igarota, batek pentsa lezake bidaia eta bidea ez direla aise eman. Eta horrela da. Etengabeko krisian murgilduta daude, beti jarraituko ez ote duten beldurrez. Baina 1987. urteko udagoien urrun hartatik zoroek ez dute etsi. Euren esker irratik nazionalerako erredakzioan liburuak ikusi izan dira beti. Inoiz pentsatu izan du liburu-denda batean zoriontsuak izango liratekeela bertaratzen direnei aholkuak eman eta ematen. Lankideez gain inork gutxik ikusi du liburutegi itxura duen euren armairua. Urtean behin zabalitzen dute lankideei nahi dutena hartzeko abagunea emanaz. Urterik urte erritual bera. Bada, jakina, irakurle izan barik libururik eraman duenik. Urterik urte. Beraiei galdetuta, ordea, poztasuna azalduko zaie, izan ere, hainbeste liburuk tentazio handiegia izan behar du ez irakurtzeko. Literatur aholkuak oparitzen dituzte, sarri, denborak harturik zaude-la poema liburu batekin edo irakurri berri duten eleberririk luragarriarekin agertzen zaizkizu. «Irakurri behar duzu»,

eta mahai gainean uzten dizute irakurri behar duzunez, irakurtzen amaitzen duzun hori. Eta lortzen dute: egiten ari zaren hori eten, eta begirada bizkorra botatzen diozu liburuari.

Erredakzioan estatus berezia dutela esango nuke. Aldaketak aldaketa eta gorabeherak gorabehera, nekez arrakaldu ditzakezu. Pertsona bereziak dira. Urtaro aldaketekin afariak egiten dituzte (hori erdi sekretua da). Horietan, inoiz saioan ahotsa emandakoek dute lekua. Gonbidapen preziatua da. Askok isilean gordetzen dute gonbidatuak izateko desioa, eta afariak hurbiltzen direnean ezkutuan galdetzen dizute, «honetan, nora, Larrabetzura?». Izan ere, inoiz gonbidatua baldin bazara jakin ezazu Larrabetzuko afarian kantatu beharko duzula, eta Los Alakranes taldeak kontzertua emango duela. Eta gonbidatua izateko ohorerik baduzu jakingo duzu zoro talde horrek antolatutako afarietara doazenean soilik dakitena (orain zeuk ere bai, jakina), boleroak eta mexikar kantuak maite dituztela, eta azken buruko ostean kantuak hasten direla.

Hogeita bost urte joan zaizkie hitz artean. Zoro talde horrek, bazterrekoa bada ere, bideari ekiten dio astero. Izan dira desagertzeko arriskuan, izan dira krisi momentuak, baina hortxe daude, gauerdiero domekatan literatur eromena munduari kutsatu guran.

Liburuak ikus-entzunezko euskarrietan

Eta *Pompas de papel* saioaren antzekorik bada gure artean? Euskal Telebistaren *Sautrela* saioa da burura datorkidan lehena. Hasier Etxeberriak aurkeztua, etorri dator, eta joan badoa pantailan. Saio estimatua da idazleen aldetik eta, oro har, literatura zaleen artean ere bai. Literatura dute hizpide, eta bereziki euskaraz egiten den literatura dute lanabes. Euskadi Irratian ere ezin ahaztu *Arratsaldekoa* saioa, Arantxa Iturbek gidatzen duena. Osoan literaturari emana ez bada ere, literaturaren presentzia handia da. Irrati berberean

Lizardiren baratza saioa gidatzen du Jose Luis Padronek 2011z geroztik. Euskal Idazleen Elkartearen eta Bizkaia Irratiaren arteko elkarlanaren ostean *Irakurrieran* irratsaioa dago. Edorta Jimenez eta Gotzon Barandiaran idazleek zuzendu eta gidatzen duten saioa da, hain zuzen ere. Garai batean gehiago ziren EIE eta beste hedabideen arteko akordioak, baina momentuz horri eusten diote.

Bilbo Hiria Irratiak liburugintza huts-hutsean ez, baina bada literaturari garrantzi handia ematen dion saiorik: *Piperpolis*, Ane Zabalak eta Galder Perezek gidatutakoa. Eta irrati berean bada *Berbaz* saioa, literaturaz eta hitza euskarri duen guztiaz jarduten duena. Irrati txikiagoetan ere bada literatura saiorik; esaterako, Segura irratian astebururo Irati eta Ekaitz Goikoetxeak literaturari ekiten diote. Agian sarea ezin da bere horretan ikus-entzunekotzat hartu (ez dakit nik zergatik, ikusteko eta entzutekoa baita), baina tira, salbuespen bat egingo dugu (webgunea aipatu nahi dizut eta ikusten duzunez, edozein aitzakia aurkituko dut): Hitzzen uberan. Uxue Alberdik eta Oier Guillanek hartu zuten lema hasieran. Gaur egun, Oier Guillan eta Imanol Ubeda daude. Literaturak bere forma eta modu guztietan betetzen ditu webgune horretako bit oro.

Eta hor kanpoan dagoen munduan, zer?

Kanpora begiratzen badugu, badira zenbait saio. Katalunia da begi bistara datorkidan lehenengoa; badira literatura jorratzen duten saioak bertan. Ez asko, dena esan behar bada, baina batzuk aipatuko dizkizut. Canal 33 katean, esaterako, *Ànima* dago; bere osotasunean literaturaren gainekoa ez bada ere, tarte zabala hartzen du literaturak. TV3 telebista katean, Kataluniako telebista nazionalean, berriz, izan zen *L'hora del lector* izenekoa (ez da aitzindaria honetan, lehenago *De llibres* saioa baitzegoen), oso arrakastatsua eta duela gutxi kendu egin zutena. Kentzeak piztu zuen zalapartarik, baina laster beste saio bat agertu zen, Canal 33n bertan (telebista

publikoko bigarren katean): *Via llibre*. Eta BTV telebista kateak ere badu literaturaz jarduten duen saio bat: *Qwerty*. Irratian, aldiz, badituzte magazin luzeak literaturaren gainekoak egiten dituztenak, baina soilik literaturaz aritzen denik ez da.

Alemanian literaturak badu izar bat: Marcel Reich-Ranicki. Poloniarra jaiotzez, literatur kritikaria eta «Gruppe 47» literatur taldeko kidea da. Talde hori Bigarren Mundu Gerraren ostean jaio zen, 1947an. Literatura estu-estuan izan du betitik Ranickik, eta 1988tik 2002 urtera arte Alemaniako telebista publikoan literatur saioa izan zuen: *Literarisches Quartet*. Saioak audientzia itzela izan zuen, eta hori dela eta saria jaso zuen Marcel Reich-Ranickik. Saioa utzi bazuen ere, literatura sekula ez du abandonatu eta oraindik ere hur-hurbiletik jarraitzen du.

1992an beste idazle batek, Antonio Skarmeta txiletarrak, sortu eta gidatu zuen literaturaren gaineko saio bat Txileko TVN katean, *El show de los libros*. «Telebistatik zera ez zait gustatzen: entretenigarria den zerbait eskainiko dizutela agintzea eta astuna baino astunagoa den barra-barra didaktikoa eskaintzea. Horrexegatik intelektualei ez besteei bideratutako saioa egiten dut; literatura eta liburuaren jakin-mina piztu nahi duen saioa da». Arrakastatsua izan zen saioa; alegia, audientziak ondo erantzun zuen.

Televisión Españolaren bigarren kateak *Página 2* izeneko liburu saioa egiten du. Lehenago, baina, izan da osterantzeko saiorik. Esaterako, Fernando Sánchez Dragó idazleak zuzendu eta aurkeztuak, gutxienez, lau: *Encuentros con las letras* (1979-1980), *Biblioteca Nacional* (1983), *El mundo por montera* (1989-1990), *Negro sobre blanco* (1997-2004). Hiru bat urtez Javier Ríoyok gidatutako *Estravagario* saioa bat-batean bertan behera utzi zuten, eta bere ondoren iritsi zen *Página 2*, gaur egun oraindik ere (momentuz) pantailan ikus dezakeguna.

Espainiako RNE irratian ere izan zen saio bat: *La vuelta al mundo en 80 libros* Macu de la Cruzek aurkezten zuen. 25 saio egin zituzten, literaturaren adar ezberdinak jorratuz.

Frantzian ere izan da literaturarekin lotutako izarrik: Bernard Pivot. Telebistan saio zenbait egin zituen: *Ouvrez les guillemets* (1973), *Apostrophes* (1975-1990), *Bouillon de culture* (1991-2001), *Double Je* (2002-2005). Arte telebista kateak, Frantzian, badu literaturaren gaineko saioa; eta txoko interesgarria sarean (www.arte.tv/fr/LIVRES-le-site-livres-d-arte-tv/2305936.html). France 5ek ere astero-astero jorrazten ditu literaturaren zirrikituak. *La grande librairie* izeneko saioaren bidez egiten du.

Erresuma Batuan, beharbada ezagunena da BBC kateko Radio 4k egiten duen *Open book*. Mariella Fostrup-ek gidatzen du. Hori oso saio ezaguna da; aurkezleak literaturaren azken labealdiak, klasikoak eta osterantzekoak jorrazten ditu. Channel 4k ere betiko irakurle klubak gogoratu nahi ditu, eta pertsona ospetsuak gonbidatzen dituzte, beraiekin euren gustuko irakurgaien gainean jarduteko. Irakurri dituztenak azaltzen dituzte, gomendatzen dituzte.

Edith Warthonen jaiotza urteurrena

Edith Warthonen jaiotzaren 150. urteurrena izan da aurton. Akorduan daukat duela asko, esan dezagun urte asko (denboraren lerro zuzenari jaramon handirik ez dio egiten nire oroimenak) emakume honen bizitzaz irakurri nuela. Norbaitek pasatutako zerbait zen. Urteurrenaren karian berriro ere itzuli naiz berarengana, eta orduan deigarri egin zitzaidana egin zait deigarria orain ere: ez zen zoriontsu izan. Denek nabarmentzen dute berari buruz idatzitakoe-tan. Ez dakit Edith Warthon hizpide izan zuen lehenengoaren inpresioa izan ote zen, gerora kopiatua izan dena. Edo benetan horrela izan ote zen. Bestetik, ez dakit zergatik egin zaidan deigarria, seguruen bizitza zoriongabeak zoriontsuak baino gehiago izango zirelako.

Edozelan ere, esan genezake Warthon andrea munduaren alde gozoan jaio zela. Biografia orotan aurkituko duzu: New Yorken jaio zen, etorri handiko etxean. Finantzaria ei zuen

aita. Neben laguna zen Edward Warthonekin ezkondu zen, eta denen begietara bikote ezin ederragoa bazen ere, dibortzioan amaitu zen dena. Pentsatzen dut horixe dela zoriontasun gabezia horren arrazoietakoa bat. Bigarrena, seguruen, maila sozialak ezarriko zion. Ezberdina zen arren (eta horra hor hirugarren arrazoa izan zitekeena), jaiotzez zuen maila sozialari men egin zion; baina deseroso sentitu zen beti, lekua aurkitzen ez duenaren antzera. Tira, utz ditzagun zorionsua ez izateko arrazoi oro. Edith Warthon idazle handia izan zen. Poesia, kontakizun laburrak, diseinu liburuak, bidaia liburuak, eleberriak... idatzi zituen. Umore garrazdunak ziren bere lanak, ironia handikoak. Garai hartan New Yorkeko goi mailakoen bizitza eremu mugatua bezain ezezaguna zen. Berak izugarri ondo islatu zuen zelan bizi ziren, zein miseria zuten gizon-emakume haiek. 1902an bere lehenengo eleberriak argia ikusi zuen: *The Valley of Decision*. Eleberriaren gainean Henry James idazleak idatzi zuen. Warthonen lagun min-mina zen Henry James, eta lagunak idatzitako lehendabiziko eleberria gustatu zitzaion, baina Warthonek jarraituko zuen aholkua eman zion: «Do New York... the first hand account is precious» (Euts iezaiozu New Yorki... norbere esperientzia baliagarriena da). Ondoren *The House of Mirth* (1905) idatzi zuen. New Yorkeko aberatsen artean girotutako drama itzela, baina izugarritzko arrakasta izan zuen.

Eta Henry James aipatu dugunez, horri helduko diogu. Lagun handia izan zuen James. Berarekin Europan barna bidaiatu zuen luzaroan. Lehen Mundu Gerrak Europan harapatu zuen, Frantzia hain zuzen ere. Bere botere-harremanei esker, Frantziako gobernuaren baimen berezia lortu zuen, eta gerra-frontetik bidaiatu zuen, motorrean. *Fighting France: From Dunkerque to Belford* lanean utzi zuen lekukotza. Henry James bizitzan izan zuen lagun handiena izan zen, baina ezagunak diren beste idazle eta politikariek ere izan zuen harremanik; Sinclair Lewis, Jean Cocteau edota Theodore Roosveltekin. Gerrak iraun zuen bitartean Guru-

tze Gorriari laguntza eman zion, hasten ari ziren musikarrien kontzertuak antolatu zituen, langabezian zeuden frantziar emakumeekin egin zuen lan, Belgikako errefuxiatuentzat ostatuak eraikitzen lagundu zuen, eta gaixoekin ere egin zuen lan. Garai hartakoa da *The Book of the Homeless*, artista, idazle edota musikari ezagunekin egindakoa.

Bere lanik ezagunena, baina, *The Age of Innocence* izan zen. 1920an idatzi, eta urtebete geroago Pulitzer saria eskuratu zuen. Lehenengoz, emakume batek egin zuen. Maitasun hirukoa, ezkortasun apur batekin eta berriz ere goi mailako hiritarren gorabeherak. Martin Scorsese zinema zuzendariak film ederra egin zuen Edith Warthonen lanarekin.

Garai hartakoa eta nabarmentzekoa da bere buruaz egin zuen lana: *A Backward Glance*. Eta amatasunarekin lotutako idazlanak ere sasoi honi dagozkio (gutxi gorabehera): *The Mother's Recompense* (1934), *The Children* (1928), edota, piska bat beranduago, *Ghost* (1937). Horiekin batera txalotuen izan zirenak: *The Custom of the Country* (1913) edota *Etham Frome* (1911).

Emakume handia eta idazle handiagoa izan zen Edith Warthon. Askok diote Henry Jamesengandik hain hurbil egoteak ez ziola on egin bere idazle lanari. Beti da une ona Warthon irakurtzeko, baina bada aitzakiarik behar izaten duenik; hona aitzakia biribila: 150 urte Edith Warthon idazlea jaio zela New Yorken. ¶